BBC

TRIANON SZLOVÁK ÉS ROMÁN SZEMMEL

HISTORY

2021. MÁRCIUS
XI. évf.
3. szám
895 Ft

Keresztes háborúk

Magyar hadak a Szentföldön

Partraszállás **1943-ban**

Az írás római forradalma

Gyermekvárás a kora újkorban

Veszélyes terhességi tanácsok, furcsa szülési praktikák

Ajándékozzon egyéves magazin-előfizetést extra kedvezménnyel!

Egyéves előfizetés

(12 lapszám)

10 740 Ft helyett

7950 Ft

26% kedvezmény

Féléves előfizetés

(6 lapszám)

5 370 Ft helyett

4290 Ft

20% kedvezmény

3 EGYSZERŰ MEGRENDELÉSI LEHETŐSÉG:

Interneten
www.kossuth.hu

Telefonon
(06-1) 225-8400
(06-1) 782-1710

Postán
1327 Budapest,
Pf 55.

Fejtő Ferenc Könyvesbolt • 1043 Budapest, Bocskai u. 26. • 06-1/888-9120
Örkény István Könyvesbolt • 1137 Budapest, Szt. István krt. 26. • 06-1/782-1710
Toldy Ferenc Könyvesbolt • 1011 Budapest, Fő u. 40. • 06-1/201-9582
Kölcsey Ferenc Könyvesbolt • 8200 Veszprém, Cserhát lakótelep 7. • 06-20/542-2088

Beköszöntő

2021. MÁRCIUS

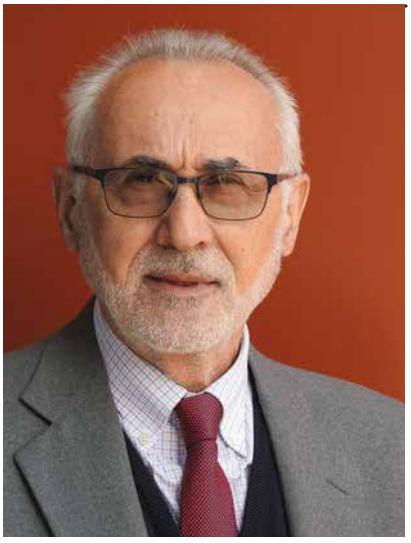

A „szent háborúk” elmélete és gyakorlata

„Hallottátok, hogy megmondatott: Szemet szemért, fogat fogért. Én pedig azt mondom nektek, hogy ne szálljatok szembe a gonosszal, hanem annak, aki arcul üt jobb felől, tartsd oda másik arcodat is. Ha valaki pereskedni akar veled, és el akarja venni az alsóruhádat, engedd át neki a felsőt is. Ha pedig valaki egy mérföldnyi útra kényszerít, menj el vele kettőre. Aki kér tőled, annak adj, és aki kölcsön akar kérni tőled, attól ne fordulj el.” „Hallottátok, hogy megmondatott: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznek titeket” – a Szentírás szerint Jézus Krisztus intette és oktatta így követőit.

Az első keresztények életvitele még Krisztus szeretetre épülő fenti tanításának a követésére támaszkodott. Az őskeresztények ennek megfelelően tartózkodtak az erőszaktól és törekedtek az önfeláldozó életmódra. Az intézményesülő vallás első ideológusai, például a 4–5. században élő Szent Ágoston ezt annyiban módosították, hogy végső eszközként már megengedhetőnek tartották az igaz ügy diadalra jutását szolgáló erőszak alkalmazását. Követői a következő évszázadokban kidolgozták az igazságos háború elméletét, amelyet lényegében a kereszténység védelmével és terjesztésével azonosítottak. Az Ibériai-félsziget déli részét meghódító arabok ellen ilyen jellegű harcok már a 8–9. századtól folytak, ám a szent háborúk fogalma alatt többnyire mégis a Szentföld visszahódítására irányuló 11–13. századi keresztes háborúkat értjük.

Az első keresztes hadjáratot II. Orbán pápa hirdette meg 1095-ben azzal a céllal, hogy segítséget nyújtson I. Alexiosz Komnénosz bizánci császárnak a szeldzsuk-törökök támadásaival szemben. A dél-franciaországi Clermont városában tartott zsinaton a pápa felszólított minden nyugati keresztényt, hogy induljanak keleti testvéreik megsegítésére. Ezt azzal igyekezett vonzóvá tenni, hogy a hadba vonulóknak bűnbocsánatot ígért, ami alapjává vált annak a széles körökben elterjedt meggyőződésnek, hogy aki elesik a harcban, az azonnal a mennyországba kerül. A pápa remélte, hogy a Szentföld visszahódításán túlmenően a keresztények 1054-ben megszűnt egységének helyreállítását is elősegítheti.

A csapatok 1096. augusztus 15-én indultak el különböző útvonalakon, és több hónapos menetelés, illetve hajózás után érték el Konstantinápolyt. Az egyik sereg Magyarországon haladt át, meglehetősen fegyelmezetlenül. Könyves Kálmán fegyverrel védte meg alattvalóit a kereszt jelét viselő fosztogatóktól. A következő években a keresztes hadak egymás után foglalták el a tengerparthoz közeli kis-ázsiai városokat, utoljára, 1099-ben Jeruzsálemet. Az ezt követő rablás és vérfürdő azonban sem a kereszténységnek, sem a keresztes eszmének nem vált a dicsőségére. A keresztes lovagok tízezerszám gyilkolták le a város muszlim és zsidó lakosait. A meghódított területeken a győztes keresztes seregek vezérei európai típusú hűbéres államokat hoztak létre, amelyek azonban a muszlimok állandó támadásainak voltak kitéve. A következő két évszázadban a pápaság ezért további hét keresztes hadjáratot indított a Szentföldre és környékére. Ezek egyikének, az 1217–1221. közötti ötödiknek a vezetésében II. András magyar király is részt vett.

Az állandósuló harcokat kísérő fosztogatások és gyilkosságok végleg kompromittálták a keresztes eszmét. Azzal, hogy 1204-ben, a negyedik hadjárat során a keresztesek Konstantinápolyt is elfoglalták, feldúlták és kirabolták, lényegében a nyugati és a keleti kereszténység közötti közeledést is lehetetlenné tették. Egyetérthetünk Steven Runcimannel, a keresztes háborúk történetét legalaposabban feldolgozó, 2000-ben elhunyt brit történésszel, aki így értékelte a középkori Európának ezt a különös fejezetét: „Történelmi perspektívából tekintve az egész keresztes mozgalom története egyetlen óriási kudarc. […] A fennkölt eszményeket bemocskolta a kegyetlenség és a kapzsiság, a vállalkozó szellemet és kitartást a vak és korlátlan önelégültség. A Szent Háború nem volt más, mint az Isten nevében évszázadokon át tanúsított vallási türelmetlenség, vétek a Szentlélek ellen.” Áttételesen és nem szándékoltan mindazonáltal pozitív hatásokkal is jártak a hadjáratok: Európa megismerkedett a fejlettebb arab kultúrával, korszerűsödött a korabeli szállítás, fellendült a hajózás és a keleti kereskedelem, virágzásnak indultak az itáliai kikötővárosok, megjelentek a nemesség ízlését átalakító keleti luxuscikkek, valamint olyan addig ismeretlen étkek, mint a rizs, a dinnye és a barack.

Romsics Ignác
főszerkesztő

Tartalom

2021. MÁRCIUS

A HÓNAP TÉMÁI

Keresztes háborúk

6 Megtollasodó keresztesek
A középkorban sokszor jövedelmező vállalkozásnak bizonyult a szent háború. **Dan Jones** azokról a keresztesekről mesél, akik a harcokból megtisztult szívvel és teli zsebbel tértek haza

12 Az „eltérített" negyedik keresztes hadjárat
Veszprémy László végigveszi a különös katonai akció – melynek során a magyar uralom alatt álló Zárát is elfoglalták és kirabolták a keresztesek – előzményeit és következményeit

19 II. András keresztes hadjárata
A magyar király közel-keleti hadi és diplomáciai vállalkozásairól és korai hazavonulásának okairól **Zsoldos Attila** számol be

26 Civilizációk összecsapása?
Suleiman A. Mourad szerint a fanatizmus mellett előfordult az is, hogy a muszlimok és a keresztények kölcsönösen tisztelték és segítették egymást

Szövetséges partraszállás

33 Szicília bevétele
James Holland mutatja be az „Európa Erődbe" 1943-ban visszatérő szövetségesek hadműveleteit a sorsdöntő 38 napos invázió idején

Élet a császárkori Rómában

40 Hódítás könyvvel
A császárkor első két évszázada kulturális forradalmat hozott magával a Római Birodalom égisze alatt élő népek körében, állítja **Grüll Tibor**

47 A Vezúvtól a Vesta-szüzekig
Daisy Dunn felfedi, mi mindent tudhatunk meg ifjabb Pliniustól a vallási nézetkülönbségektől kezdve a zsarnok császárokig

Gyermekre várva

51 Középkori útmutató szülő anyáknak
Elma Brenner hat „tippet" ad a középkori kismamáknak arról, milyen bábákban, orvosokban és szentekben bízzanak

56 Kívánósság a kora újkorban
Jennifer Evans megvizsgálja, hogyan viszonyultak a terhesség alatti veszedelmes vágyakhoz a szülők és gyógyítók

56

66

19

76

ROVATAINK

Évfordulók – 100 éve történt
60 A rigai békeszerződés
61 IV. Károly első visszatérési kísérlete

Disputa
62 **Püski Levente** a Horthy-korszak politikai berendezkedéséről

Könyvajánló
64 **Richard Dargie:** *Hitler utolsó napja – A végső órák története*

Kilátó
66 **Szeghy-Gayer Veronika** és **L. Balogh Béni** a szlovák és román Trianon-felfogásról

Ki gondolná?
69

Tallózó
74 A *Határtalan régészet* a képzelt lények leleteken és forrásokban való megjelenéséről

Esszé
75 **Michael Wood:** A globális történetírásról

Akik megváltoztatták a világot
76 Homérosz, a vaknak tartott dalnok

Levélhullás
78

Szemezgetés
80 **Zsoldos Attila:** Az *Aranybulla* a gyakorlatban

Bemutatjuk
82 … **Zsoldos Attilát**

BBC HISTORY

KOSSUTH VEVŐSZOLGÁLAT vevoszolgalat@kossuth.hu

SZERKESZTŐSÉG (36-1) 888-9153
bbchistory@kossuth.hu
BBC History, 1327 Budapest, Pf. 55

Kiadja a Kossuth Kiadó Zrt.
Felelős kiadó: Kocsis András Sándor elnök-vezérigazgató
Főszerkesztő: Romsics Ignác
Alapító főszerkesztő: Papp Gábor
Szerkesztők: Győrffy Iván, Litván Dániel
Művészeti vezető: Kiss Áron
Tördelőszerkesztő: Bahurek Gabriella
Korrektor: Török Mária
www.historymagazin.hu

ELŐFIZETÉS
belföldre és régebbi számok
vevoszolgalat@kossuth.hu
Fejtő Ferenc Könyvesbolt (36-1) 888-9120
Örkény István Könyvesbolt (36-1) 782-1712
Toldy Ferenc Könyvesbolt (36-1) 225-8400
A digitális lapszámok megvásárolhatók és előfizethetők: www.digitalstand.hu, www.dimag.hu, iPad, iPhone: Újságosstand

külföldre
Color Interpress Kft.
(36-1) 243-9232
e-mail: info@colorinterpress.hu

HIRDETÉS
LifeTime Media Sales House
1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 75/A.
Tel.: (36-1) 316-4556
email: ertekesites@lam.hu

Készült az Ipress Center Central Europe Zrt.-ben. 2600 Vác, Nádas utca 8.
Felelős vezető: Peter Krummholz vezérigazgató
(36-27) 518-990

ISSN 2062-5200

A brit kiadás főszerkesztője: Rob Attar;
művészeti vezető: Susanne Frank; képszerkesztő: Sam Nott;
kiadói igazgató: Andrew Davies; ügyvezető igazgató: Andy Marshall

Immediate Media Co Ltd
Chairman – Eckart Bollman
Deputy Chairman – Peter Phippen
CEO – Tom Bureau
Director of International Licensing and Syndication – Tim Hudson
International Partners Manager – Anna Brown

BBC Studios, UK publishing
Director of Editorial Governance: Nicholas Brett
Director of Consumer Products and Publishing: Andrew Moultrie
Head of Publishing: Mandy Thwaites
UK Publishing Co-ordinator: Eva Abramik
UK.Publishing@bbc.com
www.bbcstudios.com

Licenctulajdonos:
BBC Worldwide Limited, 101 Wood Lane, London W12 7FA
A History- és a BBC-logó a British Broadcasting Corporation bejegyzett védjegye.
© Immediate Media Company (Bristol/London) Limited.
Minden jog fenntartva. A magazin tartalma szerzői jogvédelem alá esik.

Írjon nekünk!

e-mail:
bbchistory@kossuth.hu
postacím:
Levelek, *BBC History*
1327 Budapest, Pf. 55

Megtollasodó keresztesek

A középkorban nemegyszer jövedelmező vállalkozásnak bizonyult a szent háború. **Dan Jones** azokról a keresztesekről mesél, akik a harcokból megtisztult szívvel – és teli zsebbel – tértek haza

Jövedelmező csata
A keresztesek 1097-ben legyőzték a törököket Dorylaeumnál, ahogyan ezen a 14. századi díszes iniciálén látható. A győztesek úgy hitték, hogy a győzelem biztosítja a helyüket a mennyekben, de azért az anyagi haszna is meglett: nem sokkal később felprédálták a török tábort, és kifosztották a holttesteket

ALAMY

BRIDGEMAN

AZ ELSŐ keresztes hadjárat több tízezer keresztény zarándokkatonája elkeseredetten állta a sarat az előrenyomuló szeldzsuk török lovassággal szemben, 1097. július 1-jén, reggel. A keresztesek csak pár napja érkeztek meg az 1200 kilométeres, ellenséges területen át vezető menetelés után, amikor a törökök váratlanul lecsaptak rájuk a táborukban, egy Dorylaeum nevű régi római település közelében, Anatóliában. A csata egyik szemtanúja, egy pap, Chartres-i Fulcher felidézi, mennyire megrémültek, amikor rajtuk ütöttek a törökök. Ő és a társai „összebújtak, mint bárányok a karámban, reszketve a rémülettől". Hat órán át dúlt a harc, míg végül – csodával határos módon – a törökök belátták, nincs esélyük a győzelemre.

A keresztény lovasság, amelyet a minden hájjal megkent normann nemes, I. Bohemund tarantói herceg vezetett, mindaddig sikeresen feltartóztatta őket, míg jó pár kilométernyi távolságról megérkezett az erősítés. Ezek a friss csapatok először rendezetlen visszavonulásra kényszerítették a törököket, majd végül megfutamították őket. A csata végeztével a keresztesek eltemették halottaikat, és hálát adtak a győzelmükért.

A Dorylaeumnál vívott csatára évekkel később már úgy emlékeztek, hogy Isten a győzelem révén jelezte, szívének kedves a keresztes hadjárat, és egyúttal bizonyítékul szolgált az első keresztesek rendkívüli kitartására és elszántságára. De ez a nap kivételesen jövedelmező voltáról is emlékezetes maradt. Egy krónikás feljegyezte az emberek között terjedő jelszót: „Tartsatok össze – kiáltották, amikor a törökök lecsaptak –, bízzatok Krisztusban és a szent kereszt győzelmében. Kérünk, Istenünk, legyen ma sok zsákmány!"

Így is lett. A keresztesek nem csupán lélekemelő győzelmet arattak; ujjongva fosztották ki Kilidzs Arszlán, a török sereg vezetőjének táborát, valamint háromezer megölt katona kirablásával is gyarapodtak. Bíztak Krisztusban, és ahogyan megígértetett, sok zsákmányt szereztek. Tömör csatakiáltásuk két eleme a keresztes háborúk korának két alapvető értékét tükrözte: a hitet és az aranyat.

Sokféle ellenség

A legtöbb történész a keresztes háborúk korát II. Orbán pápa 1095-ös, a clermonti zsinaton meghirdetett első keresztes hadjárata és 1492, az utolsó andalúziai (dél-spanyolországi) iszlám erősség bukása közötti időszakra teszi. Összefüggő „szent háborúk" sorozata volt, amit számtalan ellenség ellen vívtak.

Az első keresztes háborút azért hirdették meg, hogy segítséget nyújtsanak a Bizánci Birodalom keresztény lakosságának az anatóliai törökök elleni harcban, és felszabadítsák Jeruzsálemet a Kairóban székelő Fátimida Kalifátus uralma alól. Az évszázadok során sok más keresztes háborút is hirdettek – az arabok, a törökök, a kurdok, a szunnita, valamint a síita muszlimok, az észak-afrikai berberek, a lettországi pogányok, a dél-franciaországi katarok és a Kelet-Európába betörő mongolok ellen. Szent háborúkat vívtak Krisztus más valódi és vélt ellenségeivel – többek között a bizánci és a német-római császárok és számos keresztény király ellen is.

A keresztes háborúknak látszólag két célja volt. A pápák feljogosítva érezték magukat, hogy Krisztus nevében háborúzzanak, mert azt gondolták, kötelességük megvédeni a kereszténységet és földjeiket a hitetlenektől. Az egyszerű középkori emberek letették a keresztesek esküjét, felvarrták a ruhájukra a feltűnő szövetből készült keresztet, és csatlakoztak a keresztesek seregéhez, mert azt ígérték nekik, hogy evilági bűneik megbocsáttatnak, és így könnyebben jutnak a mennyországba. A keresztes háborúk története során mindvégig ezt a két célt ismételgették.

A krónikások feljegyezték, hogy amikor II. Orbán útjára indította az első keresztes háborút, arról beszélt, hogy megszentségtelenítették „Isten szentélyét" (vagyis Jeruzsálemet), ezért meghirdeti a „háborút, amely a mártíromság dicső jutalmát" hordozza magában. Az 1147-ben kezdődő második keresztes hadjárat népszerűsítésében a híres ciszterci apát, Clairvaux-i Bernát segédkezett. Felszólította Nyugat-Európa lovagjait, hogy csatlakozzanak „a harchoz [amelyet] veszély nélkül megvívhatnak, és ahol dicsőség kiérdemelni és elnyerni a halált". A harmadik keresztes hadjáratot 1187-ben VIII. Gergely hirdette meg, miután Szaladin szultán elfoglalta Jeruzsálemet. A pápa arra kérte a keresztteseket, hogy legyenek „bátrak, mert jobb

Szent küldetés? VII. Lajos átveszi a keresztet Clairvaux-i Bernáttól Vézelay-ben, 1146-ban, a következő évben vette kezdetét a második keresztes hadjárat. A bevett szólamok szerint a keresztesek nem e világon, hanem a túlvilágon nyerhették el jutalmukat

Hideg háború Ezen a 16. századi ábrázoláson a Csúd-tó jegén vívott csatában a keresztes hadsereg és a Novgorodi Fejedelemség harcosai csapnak össze 1242-ben. A keresztesek harcba szálltak Dél-Franciaországban, a mai Lettországban és a Közel-Keleten is

harcban elesni, mint a szent dolgok megcsúfolásának tanúja lenni".

Viszont az egyház csak kevés alkalommal bátorította a kereszteseket arra, hogy az anyagi gyarapodásukat tartsák szem előtt. A keresztes háborúkról beszélő prédikátorok gyakrabban beszéltek a keresztesek szörnyű nehézségeiről, a költségekről, amit azok vettek magukra, akik csatlakoztak a mozgalomhoz, és VIII. Gergely szavával élve „elvetik a luxust és a hivalkodást, egyszerű ruhát viselnek, ahogyan az olyan emberekhez illik, akik bűneikért vezekelnek". Hivatalosan legalábbis elvárták tőlük, hogy szerényen viselkedjenek, és a túlvilágon, ne pedig itt e földön várják a jutalmukat.

Jámborság és profit

A keresztes hadjáratok története mégis ellentétes gondolatokon alapult. Az volt az igazság, hogy éppen a keresztes hadjáratok meghirdetőinek sikerült összhangba hozniuk Krisztus békés tanításait a nevében vívott hódító háborúkkal, így aztán csöndben beletörődtek, hogy a keresztesek vezeklő zarándokokként indulnak harcba, ám közben azt remélik, hogy tele zsebbel és megtisztult lélekkel térnek majd haza.

A keresztes hadjáratok kezdete előtti évtizedekben már számos nyugati gondolkodó feljegyezte, hogy a keresztény harcosokat legalább annyira foglalkoztatja a vagyonszerzés, mint a lelki üdvösségük. Brémai Ádám történetíró, aki az 1070-es években tudósított a keresztények és a pogányok közötti kereskedelemről a Baltikumban, azt írta, hogy „az embereket ugyanannyira érdekelte a szőrme[kereskedelem], mint a halhatatlan lelkük".

Nagyjából ugyanabban az időben a Földközi-tenger déli részén Gaufredus Malaterra az arab fennhatóság alatt álló Szicília normann meghódításáról írt; feljegyezte, hogy a normannok nemcsak vallási célból támadták meg Szicília muszlim urait, hanem „anyagi haszonért" is. A 11. századi királyok, akik Spanyolországban hódítottak el területeket a muszlim uralkodóktól, a háborús zsákmányból jelentős adományokat juttattak a bencés szerzetesrendnek. A profit és jámborság összekapcsolása jóval megelőzte a keresztes hadjáratokat, és amikor az egyház úgy döntött, hogy intézményesíti a pogányok és eretnekek elleni háborút, ez nem változott.

Lopott holmi Ezt a gyöngyberakásos zománcozott bizánci misekönyvet minden bizonnyal a negyedik keresztes hadjárat (1202–1204) során zsákmányolták

Persze nem minden keresztes gazdagodott meg. Az első keresztes hadjárathoz

BRIDGEMAN

Gazdag zsákmány
Velence látképe egy 14. századi kéziraton. Az itáliai kereskedőváros hatalmas hasznot húzott a keresztes hadjáratokból

csatlakozók közül sokan megrokkantak, meghaltak vagy tönkrementek az utazás költségei miatt. Mégis elegen voltak, akik nagyon is jól jöttek ki a vállalkozásból. 1099 júliusában, amikor az első keresztesek behatoltak Jeruzsálembe és kardélre hányták a várost, az egyik normann vezér, Hauteville-i Tankréd személyes testőrségét küldte a Haram al-Sarifra (a Templomhegyre), ahol két napot azzal töltöttek, hogy megszabadítsák a Sziklamecsetet (amit a keresztesek az Úr Templomaként ismertek) legdrágább díszeitől.

Tankréd, a krónikás szavaival élve, „elképzelhetetlen mennyiségű aranyat és ezüstöt" harácsolt össze magának. Nem volt egyedül. Szerte a városban a keresztesek „aranyat, ezüstöt, lovakat, öszvéreket és mindenféle javakkal megrakott házakat zsákmányoltak". Szóval ennyit Krisztus tanításáról, hogy „add el, amid van, az árát oszd szét a szegények között, így kincsed lesz a mennyben" (*Máté* 19:21). A keresztesek 1099-ben másként gondolták.

A pénzügyi ellentételezés lehetősége csupán a számos erős motiváció egyike volt a keresztesek számára. Az első király, aki Európából részt vett a keresztes hadjáratban, I. Sigurd norvég király volt 1107–1111 között. A mai Spanyolország és Portugália muszlimok uralta városain át Jeruzsálembe vezető kalandos utazását elregélő *sagák* tele vannak a Sigurd tengerészei által az út során ejtett zsákmány mennyiségére vonatkozó örömteli utalásokkal. Amikor Sigurd elhagyta a Szentföldet, hajóit úgy megrakták kincsekkel, hogy az árbócukra és a vitorláikra is jutott, és ott csillogtak a napfényben. Sokan követték a példáját.

1099 után a palesztinai és a szíriai partok mentén négy keresztes államot alapítottak: a Jeruzsálemi Királyságot, az Edeszszai és a Tripoliszi Grófságot és az Antiochiai Fejedelemséget. Ezek megművelni való birtokokat, megadóztatható falvakat, fejlesztésre váró kikötővárosokat, és nem utolsósorban a mediterrán világot India és Kína távoli piacaival összekötő kereskedelmi útvonalakat jelentettek. Nyugat-Európa anyagilag jobban eleresztett hatalmai gyorsan rádöbbentek, mekkora potenciál rejlik a szentföldi vagyongyűjtésben. Kelet felé fordultak, hogy grófságokat, püspökségeket és kereskedelmi állomásokat alapítva hasítsák ki a részüket ebből az izgalmas új világból.

Ebben három nagy észak-itáliai kereskedőváros járt az élen: Genova, Pisa és Velence. Mindhárom jelentős tengeri hatalommal rendelkezett, amit fel tudott ajánlani a keresztes hadjáratok számára, vagy felhasználhatott az olyan keleti kikötővárosok védelmére, mint Akkó, Türosz és Bejrút. Szívesen tetszelegtek a keresztény világ kiemelkedő tényezőjének szerepében. Valamennyien tudták, ha részt vesznek a keresztes háborúkban, nemcsak bűneik megbocsátása lesz a jutalmuk, ahogy azt az egymást követő pápák ígérték, hanem anyagilag is jól járnak.

Jobban érzékelteti mindezt néhány epizód, köztük Türosz ostroma – a mai Libanon területének kitartóan védelmezett erőssége –, amelynek elfoglalására 1124-ben került sor. Domenico Michele velencei dózse vezetésével száznál több velencei hajó tartott keletre, hogy részt vegyen az ostromban. Részvételük alapvető fontosságú volt Türosz bevétele szempontjából, és egészen rendkívüli jutalmat kaptak érte:

GETTY IMAGES

Háborús préda Ezt az aranyozott bronzlovakból álló szoborcsoportot Konstantinápolyból rabolták a negyedik keresztes hadjárat idején, és hadizsákmányként került Velencébe. Most a Szent Márk-bazilika múzeumában látható (az épület teraszán pedig a másolat)

a város bevételeinek harmadát ezentúl a velenceieknek adták, és egy önkormányzattal rendelkező velencei kereskedelmi kolóniát hoztak létre saját törvényekkel, szabályozással és adómentességgel.

Türosz több mint 160 évig maradt keresztény kézen, és ez alatt az idő alatt Velence is szépen profitált. Mindez egyáltalán nem mondható kirívónak. A tengerpart minden nagyobb városában megszokott látványt nyújtottak az itáliai kereskedelmi kolóniák: láthatóan megtérült számukra a keresztes hadjáratokba való befektetés.

Hódíts és gyarapodj

Szükségtelen mondani, hogy a keresztteseknek a „Szent Kereszt győzelmére” és a zsákmányszerzésre irányuló törekvései közötti feszültség milyen kellemetlen, sőt végzetes lehetett azok számára, akik a másik oldalon álltak. Ennek leghírhedtebb példája talán a negyedik keresztes hadjárat idején esett meg 1202 és 1204 között, amiben szintén Velence játszotta az egyik főszerepet.

Velence polgárai elhatározták, hogy – nagy költséggel – erős flottát építenek, amellyel Egyiptomba szállítják a negyedik keresztes hadjárat seregeit, mert a gazdag Alexandria városának meghódítását tűzték ki célul. A keresztes flottát végül eltérítették Zára (ma Zadar) és Konstantinápoly keresztény városai felé. Mindkettővel nagyon kegyetlenül bántak el, és Konstantinápolyt, a kereszténység szégyenére, de Velence jelentős hasznára kifosztották. A Szent Márk-bazilika látogatói még mindig láthatják azt a négy aranyozott bronz lószoborból álló csoportot, amit akkor hoztak el Konstantinápolyból.

Nem csupán Velence játszott időnként negatív szerepet. A 13. században a vallásos lovagok nemzetközi „katonai rendjei” – a templomosok, az ispotályosok és a teuton lovagok – is célkeresztbe kerültek, hiszen ők arra esküdtek fel, hogy szerény, kegyes életet élnek, minden erejüket a keresztes háború ügyének szentelik. Ezzel szemben az a szóbeszéd járta a korban, hogy erős túlzás Krisztus szegény lovagjainak nevezni őket, mert ezeknek a rendeknek tagjai – széles körű adómentességüknek és támogatóiktól származó nagylelkű adományoknak köszönhetően – nagy gazdagságban és kényelemben élnek.

Bizonyos szempontból ez igaz is volt. A teuton lovagok szépen profitáltak a Baltikum meghódításából, ahol a pogányok ellen harcoltak a földért, ami aztán az övék és más keresztény telepeseké lett. A templomosokat viszont 1307 és 1312 között perbe fogták, részben azért, mert hatalmas gazdagságuk felkeltette IV. Fülöp francia király irigységét.

Természetesen a középkori keresztes hadjáratok nem minden résztvevője gazdagodott meg. Sokan mindenüket elveszítették, még az életüket is. Ugyanakkor csak nagyon kevés keresztest motivált csupán egyetlen tényező. Az emberek összetett személyiségéhez híven a keresztesekben összekapcsolódott a szenvedélyes keresztény hit és az a szilárd meggyőződés, hogy le kell győzniük Krisztus ellenségeit és vezekelniük kell evilági bűneikért. Mégis, a keresztes hadjáratban való részvétel okainak mélyén gyakran a gyors meggazdagodás vágyának időtlen emberi ösztöne állt. H

Dan Jones történész, *A keresztesek* (Kossuth Kiadó) című könyve 2020-ban jelent meg magyarul

Fordította: Rindó Klára

BRIDGEMAN/ALAMY

HIVATÁSOSAK

Három pénzéhes keresztes

A NORVÉG FOSZTOGATÓ

„Jeruzsálemjáró” Sigurd Norvégia keresztény királya volt, aki 1107 és 1111 között egy csapat viking élén fegyveres zarándoklatot vezetett Skandináviából Jeruzsálembe. Utazásaik során Sigurd emberei kifosztották Lisszabon, Ibiza, Formentera és Menorca muszlim erődítményeit, és II. Roger szicíliai királlyal tivornyáztak. Keleten járva Sigurd I. Balduin jeruzsálemi királlyal ünnepelt, aki elvitte a Jordán folyóba fürdeni és Krisztus sírjához imádkozni. Sigurd megszerezte a „valódi kereszt” egy darabkáját is, amit hazavitt Norvégiába. Embereivel hatalmas zsákmányra tettek szert, amikor segítettek visszaszerezni a muszlimoktól Szidón városát.

AZ ARANY BŰVÖLETÉBEN

Bár Genti János jóval a Jeruzsálemi Királyság 1291-es bukása után született, II. Richárd angol király nagybátyja mégis keresztes lovagnak tartotta magát. 1386–1387 között hadjáratot indított a kasztíliai trón megszerzésére, amit keresztes hadjáratnak nevezett. A hadjárat végén, a békeszerződés fejében annyi aranyat kapott, hogy 47 öszvérrel vitték Angliába. Ez a vagyon alapozta meg fia, Henry Bolingbroke (a későbbi IV. Henrik) keresztes kalandját, aki a teuton lovagokhoz csatlakozva a pogányok ellen harcolt a Baltikumban.

A LEGFŐBB FOSZTOGATÓ

Enrico Dandolo (lent), bár a 1202 és 1204 közötti, negyedik keresztes hadjárat idején 90 évnél is idősebb és teljesen vak volt, mégis a Velencei Köztársaság legjelentősebb dózséjaként tartják számon. Amikor a francia keresztesek nem tudták kifizetni a velenceiek szállításaiért a számlát, Dandolo ragaszkodott hozzá, hogy Zára és Konstantinápoly keresztény városai felé hajózzanak. Mindkettőt kifosztották. Dandolo gondoskodott róla, hogy Velence megkapja a pénzét, és osztozott a zsákmányon, amikor Konstantinápoly eleste után felosztották a Bizánci Birodalmat.

A Vezúvtól a Vesta-szüzekig

AZ ÓKORI RÓMA EGY BENNFENTES SZEMÉVEL

Az ifjabb Plinius levelezése a császárkori Róma életének igazi aranybányája. **Daisy Dunn** felfedi, mi mindent tudhatunk meg az ügyvéd, senator és szónok írásaiból a vallási nézetkülönbségektől kezdve a zsarnok császárokig

AKG IMAGES

Como híres szülöttje
Szülővárosában, Comóban (Comum) az ifjabb Plinius hírnevét ez a szobor is tükrözi, amely a város dómjának a 15. században épült impozáns nyugati homlokzatán látható

IFJABB PLINIUS MOZGALMAS ÉLETE

ÉLETE ÉS PÁLYAFUTÁSA Az ifjabbik Plinius az észak-itáliai Comumban, a mai Comóban született i. sz. 62 körül. Egy római polgári bíróság ügyvédje, sikeres senator, amatőr költő, továbbá „a Tiberis folyó medrének és partjainak, valamint a város csatornáinak gondnoka" lett. Későbbi éveiben Bithynia–Pontus provincia (ma Észak-Törökország) helytartója volt. Plinius remélte, hogy gyermekei lesznek, de felesége, Calpurnia egyszer elvetélt, és nem bizonyított, hogy valaha újból gyermeket fogant volna.

A VEZÚV KITÖRÉSE Ifjabb Plinius 17 éves volt, amikor a Vezúv kitört, és a láva elárasztotta Pompeiit, Herculaneumot és a környező városokat. Amikor a hatalmas vulkáni felhő megjelent az égen, ő a Nápolyi-öbölben, egy misenumi villában tartózkodott anyjával és nagybátyjával, idősebb Pliniusszal, aki történetíró és a misenumi flottáért felelős praefectus volt. Idősebb Pliniust végzetes kíváncsisága arra sarkallta, hogy közelről is megvizsgálja a „jelenséget", unokaöccse viszont tanulni akart, ezért anyjával együtt a villában maradt. E döntése mentette meg az életét.

A LEVÉLÍRÓ Mi lett a szorgosan tanuló fiatalemberből, aki elkerülte nagybátyja sorsát? Ezt ő maga mondja el leveleinek 10 könyvbe szerkesztett, fennmaradt művében. A barátainak – köztük a történetíró Tacitusnak, az életrajzíró Suetoniusnak és Traianus császárnak – írt levelek elbeszélik megmenekülését a Vezúvtól, római pályafutását, sokszor gyötrelmes magánéletét és a természet iránti csodálatát.

A KÉT PLINIUS A középkorban azt hitték, hogy csak egy Plinius volt, nem kettő. Az idősebbik egy rendkívüli, 37 kötetes természetrajzi enciklopédiát írt. Nagy örömmel fogadták a felfedezést, hogy volt egy másik Plinius is, aki lenyűgöző saját életművet hagyott hátra.

PLINIUS ÖRÖKSÉGE Az ifjabb Plinius ötvenes éveiben halt meg. Legnagyszerűbb öröksége a levélgyűjteménye. Ennek darabjait saját bevallása szerint maga rakta rendbe, „ahogy a kezébe kerültek". Leveleiben ritka és nagyon érdekes bennfentes leírást ad a Vezúv tragédiáját követő évtizedekben Rómát beárnyékoló cselszövésekről.

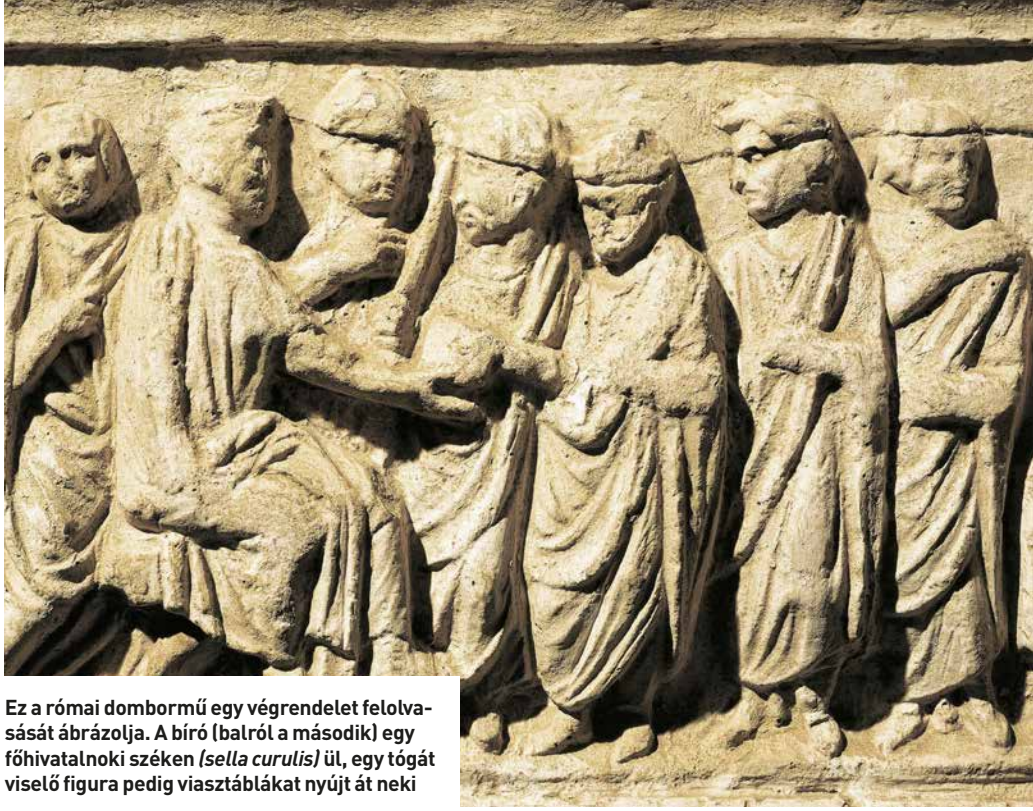

Ez a római dombormű egy végrendelet felolvasását ábrázolja. A bíró (balról a második) egy főhivatalnoki széken *(sella curulis)* ül, egy tógát viselő figura pedig viasztáblákat nyújt át neki

PLINIUS... A BÍRÓSÁGOKRÓL

Az aranyszájú ügyvéd, aki beszédeivel jutott a csúcsra

Az ifjabb Plinius karrierje nem sokkal a Vezúv i. sz. 79-ben bekövetkezett tragikus kitörése után kezdődött. Miután a halál szele megcsapta, néhány hónapon belül Rómában volt, és jogi pályára lépett: a *centumvirális,* azaz 100 férfiból álló bíróság tagja lett. Ezt a rendszert négy bíróságon vezették be, ahol 100 (vagy gyakrabban 180) férfi gyűlt össze a Forum Romanumon álló Basilica Iuliában, hogy polgári ügyeket tárgyaljon. Plinius a felperes vagy az alperes nevében beszélt előttük, és végrendeleti vitákat rendezett le.

Pliniust kétségbe ejtette, hogy a bírósági munkáért egyesek kenőpénzeket fogadnak el „olyan nyíltan, mintha csak az ebédnél szolgálnák ki őket". Azt is állította, hogy egy bírósági riválisa a római jogban *captatio* néven ismert „örökségvadászatban" bűnös.

A bíróság olyan arénát jelentett Pliniusnak, ahol csiszolhatta szónoki képességeit. Arról álmodozott, hogy olyan nagy szónok lesz belőle, mint Cicero. Homérosz hősét, Odüsszeuszt is nagyra becsülte, aki állítólag ellenszenvesnek tűnt, amíg beszélni nem kezdett, akkor viszont „...kebeléből úgy zuditotta ki roppant hangját és szavait, mint télen a hózivatar hull" [Homérosz: *Íliász.* (Ford.: Devecseri Gábor) Magyar Helikon, 1972. Harmadik ének. III/ 220–221. sor]. A csak testalkatában gyenge Plinius hajlamos volt túlerőltetni magát – és mindenki mást is – azzal, hogy öt órát vagy még többet beszélt.

Érdemes tudni, hogy egyik beszéde máig fennmaradt, ízelítőt adva időnként bonyolult stílusából. Ez a beszéd nem a bíróságon, hanem i. sz. 100-ban a senatusban hangzott el consuli kinevezése alkalmából, ami Rómában a legmagasabb bírói poszt (is) volt.

Plinius beszédében Traianus császárt dicsőíti. A beszéd egy emlékezetes szakaszában kijelenti, hogy ha valaki más akár csak egy területen olyan kiváló lett volna, mint Traianus, „akkor az már régóta glóriát viselne a feje körül, arany vagy elefántcsont trónusa volna az istenek között, és a leghúsosabb áldozatokkal idéznék meg a főoltárnál".

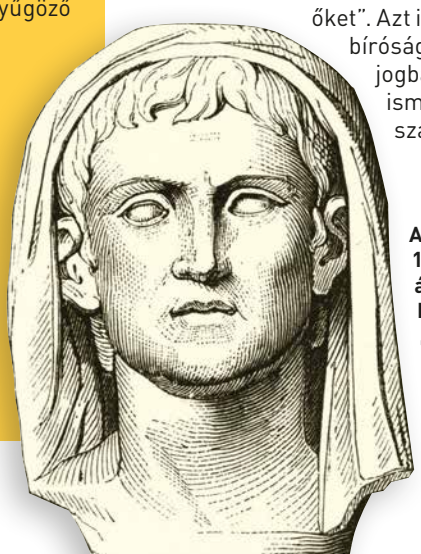

Az ifjabb Plinius egy 19. századi francia ábrázolása. Levelei Daisy Dunn szerint „ritka és nagyon érdekes" bepillantást nyújtanak a római életbe

BRIDGEMAN/GETTY IMAGES

PLINIUS... A CSÁSZÁROKRÓL

Hogyan kezeljünk egy „vadállatot”, aki „gyűlöli az emberiséget”?

Plinius a Iulius–Claudius-dinasztia utolsó császára, Nero uralkodása alatt született, és a Flavius-dinasztiához tartozó Vespasianus, illetve annak két fia, Titus és Domitianus idejében nőtt fel. Amikor Domitianust i. sz. 96-ban meggyilkolták, 16 hónapra az Antoninus-dinasztiához tartozó Nerva lett a császár. Nerva halálakor a hatalom fogadott fiára, Traianusra szállt, aki i. sz. 117-ig uralkodott.

Miközben Plinius beszédeiben és leveleiben egyaránt rendkívüli tisztelettel övezte Traianust – még időt is töltött vele a császár egyik privát villájában –, Domitianusról ördögi képet festett, „a legszörnyűbb vadállatnak” nevezve őt, aki „gyűlöli az emberiséget”. A korabeli történetírók némi pozitívumot is találtak Domitianusban, például azt az igyekezetét, hogy a bíróságokon az igazság érvényesüljön, Plinius azonban csak a negatívumokat látta benne.

Domitianus 93-ban állítólag „kitiltotta a filozófusokat Itáliából és Rómából”, köztük Plinius több sztoikus barátját is. Lehet, hogy a filozófusok semmilyen tényleges veszélyt nem jelentettek Domitianus hatalmára, ő azonban láthatóan kész volt bárkit elhallgattatni, aki túl sokat beszélt. Pliniusnak és senatusbeli társainak a feladata volt, hogy Domitianus kívánságait teljesítsék, hogy a sztoikusokat száműzetésre vagy – egyes esetekben – halálra ítéljék.

Ez sötét korszak volt Plinius életében, de nyilván élvezte Domitianus bizonyos fokú támogatását, különben az ő uralkodása alatt nem lett volna olyan sikeres, amilyen volt. Plinius leveleiből kiderül, milyen szívesen határolta el magát Domitianustól annak halála után.

Domitianus császár felvilágosult zsarnoknak tekintette magát, halála után azonban a római senatus feledésre ítélte, ami hatalmas szégyen volt

GETTY/AKG IMAGES

PLINIUS... A VALLÁSRÓL

A birodalomban szörnyű sors várt a máshitűekre

Domitianus császár felújított néhány borzalmas ősrégi szokást. Ezek közül az egyik legrémesebb a Vesta-szüzekre vonatkozott, azokra a papnőkre, akiket Vesta istennő, a házi tűzhely őrzőjének tiszteletére és szent tüzének életben tartására a választottak ki Róma védelme érdekében. Domitianus rendeletére a tisztaságukat elvesztett Vesta-szüzeket kivégezték – gyakran föld alatti kamrába zárva őket, ahol megfulladtak.

Amikor a Vesta-szüzek főnöknőjét, Corneliát azzal vádolták, hogy megszegte szüzességi fogadalmát, Domitianus megölette őt, amit Plinius szerint „egy tirannus förtelmességével és egy zsarnok büntetlenségével” tett meg. Plinius odament megnézni, ahogy a nő leereszkedik a boltozatos pincébe, és hallotta, ahogy halála előtt így kiált: „Caesar azt hiszi, hogy tisztátalan vagyok, pedig ő az én szent tetteim által lett győztes és diadalmas!”

Későbbi éveiben Plinius egy egész más vallási jelenségnek is tanúja volt. A 2. század elején Traianus császár Bithynia–Pontus provinciába küldte helytartónak. Itt találkozott először egy férfiakból és nőkből álló, kereszténynek nevezett csoporttal. Pliniust annyira felkavarta sajátos vallásukba vetett konok hitük, hogy bírósági tárgyalásokat folytatott le, amelyeken kikérdezte őket hiedelmeikről, némelyiküknek kínvallatás során kellett vallania. Egyeseket, akik nem voltak hajlandók keresztény hitüket megtagadni, még ki is végeztetett.

Ez a 2. században készült szobor a legfőbb Vesta-szüzet ábrázolja, akinek kulcsszerepe volt Róma rituális életében

PLINIUS... A NÉPSZERŰ IDŐTÖLTÉSEKRŐL

Béke és költészet – így lazít egy római senator

Mint előtte híres nagybátyja, az ifjabb Plinius is hitt a kemény munkában, és annyi időt szentelt az olvasásnak és az írásnak, amennyit csak tudott. Tanulmányait mégis igyekezett energikusabb tevékenységekkel váltogatni, megvallva, hogy „az elmét az edzés és a testmozgás ébreszti fel".

Amikor Rómában volt, szívesen hallgatott költészeti felolvasásokat. „Alig volt olyan nap egész áprilisban – jegyezte fel az egyik évben –, hogy valaki ne tartott volna felolvasást." Míg a hallgatóság egyes tagjainak figyelme hamar kimerült, ezért ők korán kiosontak, Plinius szere tett sokáig maradni. Azt is tudták róla, hogy szívesen osztja meg saját költeményeit a barátaival. Plinius egyáltalán nem volt költői őstehetség, de láthatóan nagy örömet okozott neki, ha versben magasztalhatta „a virágokat és a tavaszi mezőket".

Pliniusnak Itália-szerte több otthona volt: Rómában, Itália nyugati partjának közelében, a szülővárosa melletti Comói-tónál és a mai Perugiában. Toscanai birtokán lóversenypálya formájú kertet alakított ki.

Bár a lóversenyzés Rómában igen népszerű volt (a birodalmi fővárosban épült Circus Maximust éppen az ő idejében bővítették ki), Plinius bevallotta, hogy fárasztónak találja. Sokkal jobban kedvelte a csendesebb vidéki foglalatosságokat, szívesebben sétált és lovagolt saját birtokán. Örömét lelte a Comói-tóban is, amelyet csónakon szelt át. Néha egyik villája ablakán dobta ki a horgászzsinórt, így a hálószobájából, „sőt gyakorlatilag az ágyából" is tudott halat fogni.

A Villa Laurentina, Plinius pihenőhelye Itália nyugati partján egy 1830-as ábrázoláson. A senatornak több rezidenciája volt, az egyik a Comói-tónál

Tacitus, a senator és történetíró itt egy 20. századi arcképen látható. Pliniust és az általa igen tisztelt férfit hosszú barátság kötötte össze

PLINIUS... A TÖRTÉNETÍRÓKRÓL

A történetírás egyik óriásának nyomdokain

Az ókori Róma néhány legnagyobb történetírója Plinius idejében vált azzá. Plinius támogatta és bálványozta senatortársát, Tacitust, aki később *Évkönyvek (Annales)* című ünnepelt művében megírta a korai római császárok krónikáját.

A fiatal életrajzírót, Suetoniust is védőszárnya alá vette. Meglepte a fiatalember különös önbizalomhiánya. Amikor segített neki, hogy pályájának első lépéseként elnyerjen egy alacsonyabb posztot, Suetonius továbbadta azt egy rokonának, amikor pedig művének kiadására buzdította, a fiatal szerző nem tudta abbahagyni a „tétlenkedést és halogatást". Suetonius csak sok évvel később írta meg híres művét, az i. sz. 121-ben megjelent *Caesarok életét*.

Plinius eljátszott a gondolattal, hogy maga is történetíró lesz. Ha ez nem sikerül, akkor remélte, hogy a saját területén legalább olyan sikeres lesz, mint Tacitus a magáén. Egyik levelében megvallotta Tacitusnak: „...az volt a vágyam, hogy a te nyomdokaidon haladjak, hozzád legyek [...] »legközelebb, bár jókora távolságban«" [Ifjabb Plinius: *Levelek*. Európa Könyvkiadó, Bp., 1966., Hetedik könyv / 20. (Ford.: Szepessy Tibor)], mintha egy versenyen akarta volna utolérni. Plinius azt hitte, hogy akár „utánozni" is tudná Tacitust. Miközben más barátai egy történelmi mű megírására biztatták, ő kifogásokat keresett, mert úgy gondolta, ez nem férne össze szónoki tevékenységével.

Plinius titokban talán attól félt, hogy történetíróként sohasem lesz olyan tehetséges, mint Tacitus. Vagy akár mint saját nagybátyja, az idősebb Plinius, aki számos történelmi könyvet írt. Ezek a művek sajnos nem maradtak fenn, de Tacitus és Suetonius egyaránt forrásként használta őket a római történelemről szóló könyveihez. Lehet, hogy az ifjabb Plinius nem hozott létre semmi hozzájuk mérhetőt, de levelei önmagukban is értékes történelmi művek. H

Daisy Dunn klasszika-filológus. Legújabb könyve *In the Shadow of Vesuvius: A Life of Pliny* címmel 2019-ben jelent meg a William Collinsnál

Fordította: Boross Anna

GETTY IMAGES/AKG IMAGES

Ki gondolná?

Oltási kampány a romokon

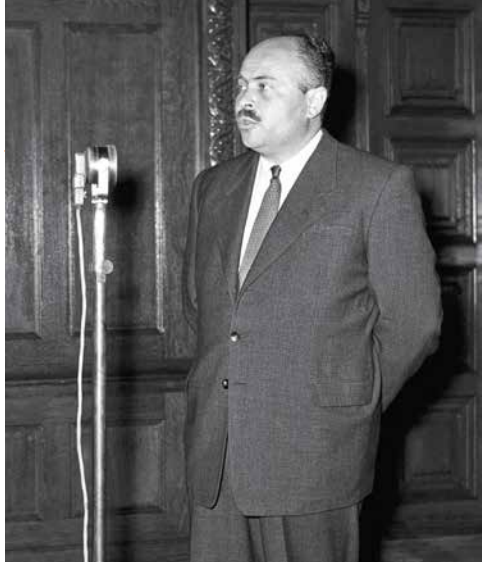

Bakács Tibor mond köszönőbeszédet 1956 júliusában, miután érdemes orvos kitüntetéssel ismerték el munkásságát BALRA: Újhelyi Károly

A múlt hónapban, Budapest 1944–1945-ös ostroma végének évfordulója kapcsán számos megemlékezés született. A főváros lakossága rengeteget szenvedett ezekben a hónapokban, ám ha nincs néhány elhivatott járványügyi szakember, 1945 tavaszán-nyarán még sok tízezer halálos áldozata lehetett volna az ostrom utóhatásainak.

A városban és elsősorban a gettóban a rettenetes körülmények és ellátás közepette összezsúfolt emberek körében már ősszel terjedni kezdett több más járványos betegség mellett a hastífusz is. Az ostrom alatt és után, a vezetékes vízellátás akadozásával és a higiénés viszonyok romlásával aztán az egész városban terjedni kezdett a korábban csak „vidéki" betegségnek tartott kór. A hastífusz rendkívül veszélyes betegség, amelybe akkor jellemzően a fertőzöttek 5–7 százaléka halt bele, ám a város nélkülözésekben legyengült lakossága körében a halálozási arány elérte a 10 százalékot is, és 1945 márciusára már több ezer beteget azonosítottak a különböző egészségügyi intézményekben. Félő volt, hogy a meleg idő beköszöntével, a fertőzést terjesztő legyek megjelenésével a járvány berobbanhat, és iszonyatos pusztítást vihet végbe.

A veszély legkorábbi felismerői közé tartozott Bakács Tibor zuglói tisztifőorvos, aki már az 1930-as évek közepétől az illegális kommunista párt tagja volt, gyógyított a spanyol polgárháború frontjain is, 1942-ben pedig munkaszolgálatra vitték, ahonnan 1944-ben megszökött, majd az ostrom idején Budapesten bujkált, így első kézből tudhatta, milyen sérülékeny a legyengült szervezet, és hogy milyen könnyen maguk alá gyűrhetik azt a különböző betegségek. Posztjára frissen kinevezve, politikailag is fontos küldetésének tartotta, hogy megvédje a járványtól Budapest „dolgozó népét".

Megoldást is látott a helyzetre: a legveszélyeztetettebb, 10–50 éves korosztály minél gyorsabb beoltását a betegség ellen. Ez viszont több százezer embert jelentett, és a megfelelő mennyiségű vakcina előállítása, valamint az egész program megszervezése még rendes körülmények között is komoly feladat elé állította volna a hatóságokat – mondanunk sem kell, hogy sem a fővárosban, sem az országban nem éppen rendes körülmények uralkodtak.

Bakács egy teljesen más háttérrel rendelkező szakembertől, Újhelyi Károlytól kapott segítséget. Újhelyi a Horthy-korszakban is vezető járványügyi szakember volt, és a Biológiai Intézet vezetőjeként már korábban is sokat tett azért, hogy az országban a háborús időkben se álljon le a járványok elleni küzdelem. Most ő volt az, aki az oltás létrehozását, majd megfelelő mennyiségben történő előállítását koordinálta. A nehézségek ellenére – márpedig ilyenek voltak bőven: áramot például csak a szovjet hadsereg külön engedélyével sikerült „vételezni" a gyártáshoz – már áprilisban megkezdődhetett az oltás beadása Zuglóban. Bár a vakcinát ráadásul három hét alatt háromszor be kellett adni, húsvétra már Zugló szinte összes veszélyeztetett lakosa védett volt a hastífusz ellen, és a program a teljes budapesti lakossággal folytatódhatott.

Bakács ekkor már fővárosi tisztifőorvos-helyettesként irányította a kampányt, amelyben az oltást minden 20 és 40 év közötti lakosnak kötelezővé tették, a 10–60 éves korosztály fennmaradó részének pedig erősen ajánlották az alkalmazását. A helyzetet tovább nehezítette, hogy a főváros katasztrofális anyagi helyzete miatt az oltásért fizetni is kellett, méghozzá egy villamosjegy árát, ez különösen a szegényebb negyedekben vetette eléggé vissza a lakosság oltási kedvét – az Auguszta-telepen például az alacsony átoltottság következtében be is robbant nyáron a járvány, itt a fővárosi átlag százszorosára nőtt a fertőzések száma, ám a járvány ekkor már nem tudott további területekre is átterjedni.

Az ostrom utáni vízhiány miatt a városligeti artézi kutak vizét sokan használták mosásra, az összegyűlő emberek és a közösen használt víz tökéletes körülményeket teremtett a hastífusz terjedéséhez

A kampány ugyanis minden nehézség ellenére sikerrel járt, körülbelül 250 ezer embert sikerült beoltani háromszor a vakcinával, és ezzel megelőzni a még nagyobb bajt. Arról nincsen pontos adatunk, végül hányan vesztették életüket a betegség miatt, mindenesetre 1943 számaihoz képest 1945-ben 16 ezerrel több budapesti halt meg valamilyen fertőző betegség következtében – de ennél sokkal rosszabb is lehetett volna a helyzet.

A hastífusz elleni harc két hőse a következő években is fontos beosztásokban dolgozott, Bakács fővárosi tisztifőorvosként, járványügyi kormánybiztosként, majd az Országos Közegészségügyi Intézet főigazgatójaként küzdött sikeresen a járványos betegségek visszaszorításáért, Újhelyi pedig 1950-ben a szamárköhögés elleni védőoltás kifejlesztésében szerzett múlhatatlan érdemeket. Mindketten részt vettek a BCG-oltás hazai protokolljainak kialakításában, így 1945 után is több százezer ember életének megmentésében volt szerepük. ■ *LD* (forrás: Nyáry Krisztián Facebook-oldala)

MIT / WIKIMEDIA

Rovatunkban azokról a kiemelkedő uralkodókról, politikusokról, katonai és vallási vezetőkről, tudósokról, feltalálókról, művészekről emlékezünk meg az ókortól a közelmúltig, akiknek érdemi beleszólása volt a történelem menetébe.

A vaknak tartott dalnok

ANNAK ELLENÉRE, hogy a görögök sokáig a világtalan költőnek tulajdonított *Iliász* és *Odüsszeia* című eposzból tanultak olvasni, alkotójuk személyét illetően mégis számos kérdés maradt nyitva mind a mai napig. Ki volt ő? Létezett-e egyáltalán? Milyen világot ábrázolnak a művei?

Az *Iliász* és *Odüsszeia* feltételezett szerzője, Homérosz személyéhez kapcsolódó különböző hagyományok igencsak ellentmondásosak, így például a kis-ázsiai tengervidéki terület több városa és szigete, elsősorban Híosz (Khiosz), İzmir (Szmürna), Cumae (Kümé) és Kolophón verseng azért, hogy a költő születési helyének nevezhessük. A legelterjedtebb vélekedés szerint Homérosz az i. e. 8. században alkotott, mégis a korszak meghatározása, amelyben élhetett, igen nagy eltéréseket mutat, és az egyes feltevések szerint i. e. 1200 körül lezajlott trójai és a jó ötszáz évvel későbbi, lüdiai háború közötti időszak elég tág határai között mozog. Vannak, akik úgy gondolják, hogy Kalliopé múzsa gyermeke volt, mások pedig úgy, hogy egy erőszak áldozatául esett rejtélyes fiatal lányé. Miután Phémiosz, a vándordalnok maga mellé vette, útjaik során állítólag még a későbbi Hispániáig is eljutott. Világtalanként azt látta, ami a többi ember számára láthatatlan maradt. A legenda szerint a Kükládok egyik szigetén, Íoszban halt meg a feletti keserűségében, hogy nem tudta megfejteni egy fiatal halász találós kérdését.

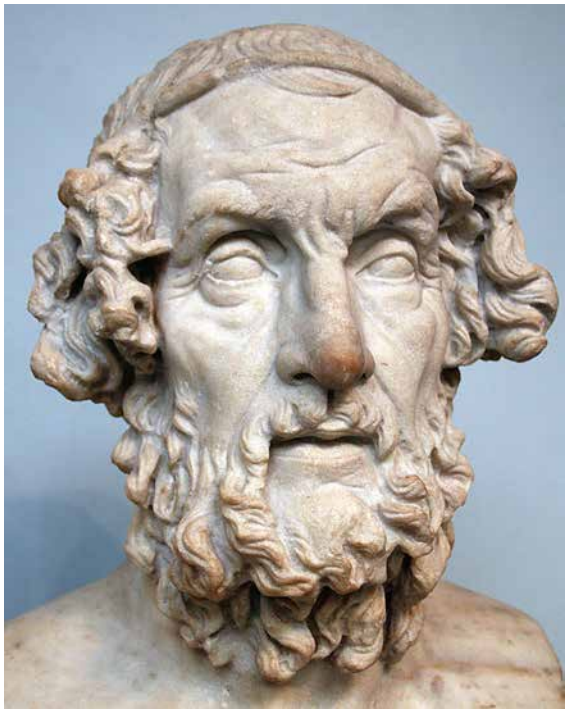

Homérosz hellenisztikus mellszobrának 2. századi római másolata

Mindkét, Homérosznak tulajdonított eposz görög hősök kalandjait mondja el. A trójai háború idején játszódó *Iliász* Akhilleusz haragjára és annak gyászos következményeire összpontosít, az *Odüsszeia* pedig a trójai háború után Ithakába hazainduló Odüsszeusz bolyongásait meséli el, akinek végre hazatérve még a felesége, Pénelopé kezére pályázó kérőkkel is le kellett számolnia. A tudósokat izgató, leglényegesebb kérdés az, egyetlen szerzőtől származik-e a két mű. A stilisztikai elemzések, a szóhasználat és a szókincsbeli különbségek az ellenkezőjét látszanak bizonyítani, és a csodás elemeknek is sokkal nagyobb szerepük van az *Odüsszeiá*ban. Az egyetlen személy szerzőségét vélelmezők viszont a szerkezeti hasonlóságokra és a sztereotip alakzatokra, az állandósult homéroszi jelzőkre hívják fel a figyelmet, Odüsszeusz tehát mindig „leleményes", Akhilleusz pedig „gyorslábú"-ként kerül említésre. Létezik azonban egy olyan álláspont is, amely azt is vitatja, hogy egy-egy szerző állna a két mű mögött, és azt állítja, hogy az eposzok korábbi, a szájhagyományban fennmaradt költemények kései kompilációi.

A homéroszi világ nem egy pontosan körülírható történelmi valóságot, illetve meghatározott kort ábrázol. A mükénéi kortól az i. e. 8. századig terjedő idők különböző, nem történeti hűséggel kezelt elemeinek keveredése jellemzi a műveket. Az *Iliász* hősei használnak például harci szekereket, de csupán a harctér megközelítésére és az onnan való távozásra, a küzdelem párbajszerű, és mindig gyalog vívják meg a felek. Ezekben a jelenetekben a költő úgy próbálja meg felidézni a mükénéi világ harci szekerekkel vívott csatáit, hogy közben nem sokat törődik ezeknek a katonai eszközöknek a tényleges bemutatásával. A hősök a leggyakrabban bronzból készült fegyvereket használnak, Homérosz mégis gyakran említ vasból készült eszközöket is,

WIKIMEDIA / 123RF

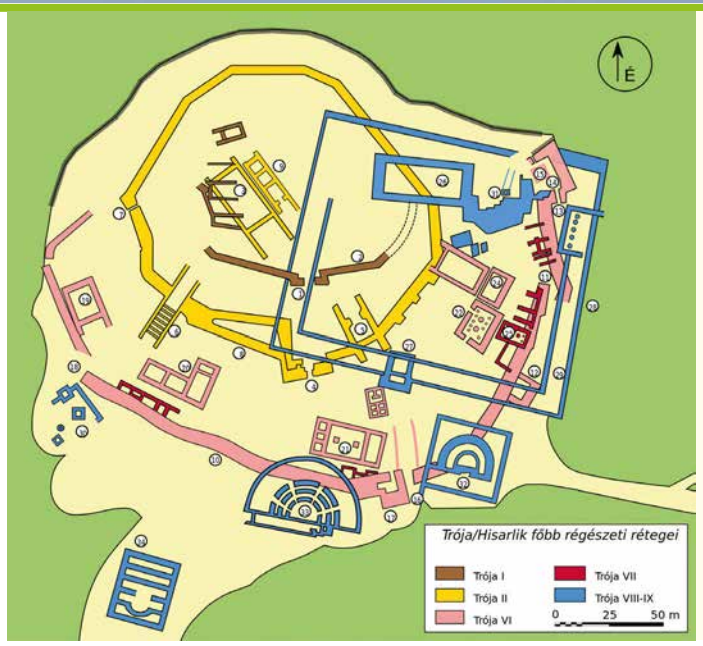

Létezett-e trójai háború?

A 19. század második felében egy jómódú német kereskedő, Heinrich Schliemann, akit lenyűgözött Homérosz világa, elhatározta, hogy igazolni fogja az eposzok történelmi hitelességét. Az 1870-es években ásatásokba kezdett a törökországi Hissarlik-dombon, ahol bizonyos ókori források szerint Trója városa állott. Gazdag sírokra bukkant, amelyekről azt feltételezte, hogy Priamosz királyt és családját rejtik, ám azok i. e. 2300–2200-ból származtak, tehát a trójai háború feltételezett időpontjánál ezer évvel korábbiak voltak. Amikor néhány év múlva, Mükénében bukkant arany halotti maszkokat rejtő sírokra, Schliemann először úgy vélte, hogy Agamemnón temetkezési helyét találta meg, később azonban be kellett látnia, hogy ezek a leletek is a trójai háborút megelőző időkből származnak. A mai tudósok közül többen úgy vélik, hogy sok bronzkori ostrom és csata elemeiből építkezik a trójai háború története, mások szerint összefüggésben lehet a Trója VIIa ásatási réteggel azonosított, nagyjából i. e. 1180-ban elpusztult várossal.

WIKIMEDIA

BALRA FENT: **Trója ásatási helyszínét a 19. század utolsó harmada óta lényegében folyamatosan ostromolják a régészek a válaszokért**
BALRA: **A trójai faló történetének legkorábbi ismert ábrázolása egy i. e. 670 körüli vázán**
BALRA LENT: **Az *Odüsszeia* 15. század végi kézirata a British Museum gyűjteményéből**

noha ez a fém a mükénéi korban még igen ritkának számított. Ebből is látható, hogy az eposzi világ leírásán nem kérhető számon az összefüggések historikus szigora.

Az eposzok szövege az i. e. 6. századra véglegesen rögzült, Athén nagyszabású Pallasz Athéné-ünnepségein idézték őket. Ebben a korban, de kétségkívül már azt megelőzően is, Homérosz művei a görög nevelés középpontjában álltak, a gyermekek belőlük tanultak olvasni. Minden görögöt átitatott az *Iliász* és az *Odüsszeia*, sőt olyanok is akadtak, akik azt állították magukról, hogy kívülről tudják a 15 693, illetve 12 109 soros eposzokat, és a görög tragédiairodalom is gyakran dolgozta fel hőseinek alakját. Aiszkhülosz *Agamemnón*ja a Trójából hazatérő királyról és az őt meggyilkoló Klütaimnésztráról szól, Euripidész *Hekabé*jának főszereplője pedig Trója idős, fogságra vetett királynéja, akinek végig kell néznie saját fiai meggyilkoltatását. Nagy Sándor állandó olvasmánya volt az *Iliász*, és a katonai erények példázataként értékelte. A művet a hellenisztikus kultúrában elfoglalt központi szerepe ellenére, vagy éppen azért, bírálatok is érték. Platón például az immoralitást, a kegyetlenséget vetette a költő szemére, és azzal vádolta, hogy műve eltéríti olvasóit az igazság keresésétől. ■

Forrás: *Emberek, akik megváltoztatták a világot 1. – Kezdetektől a középkorig* (Kossuth Kiadó, 2007, szerk. Nagy Mézes Rita, ford. Bíró Péter)

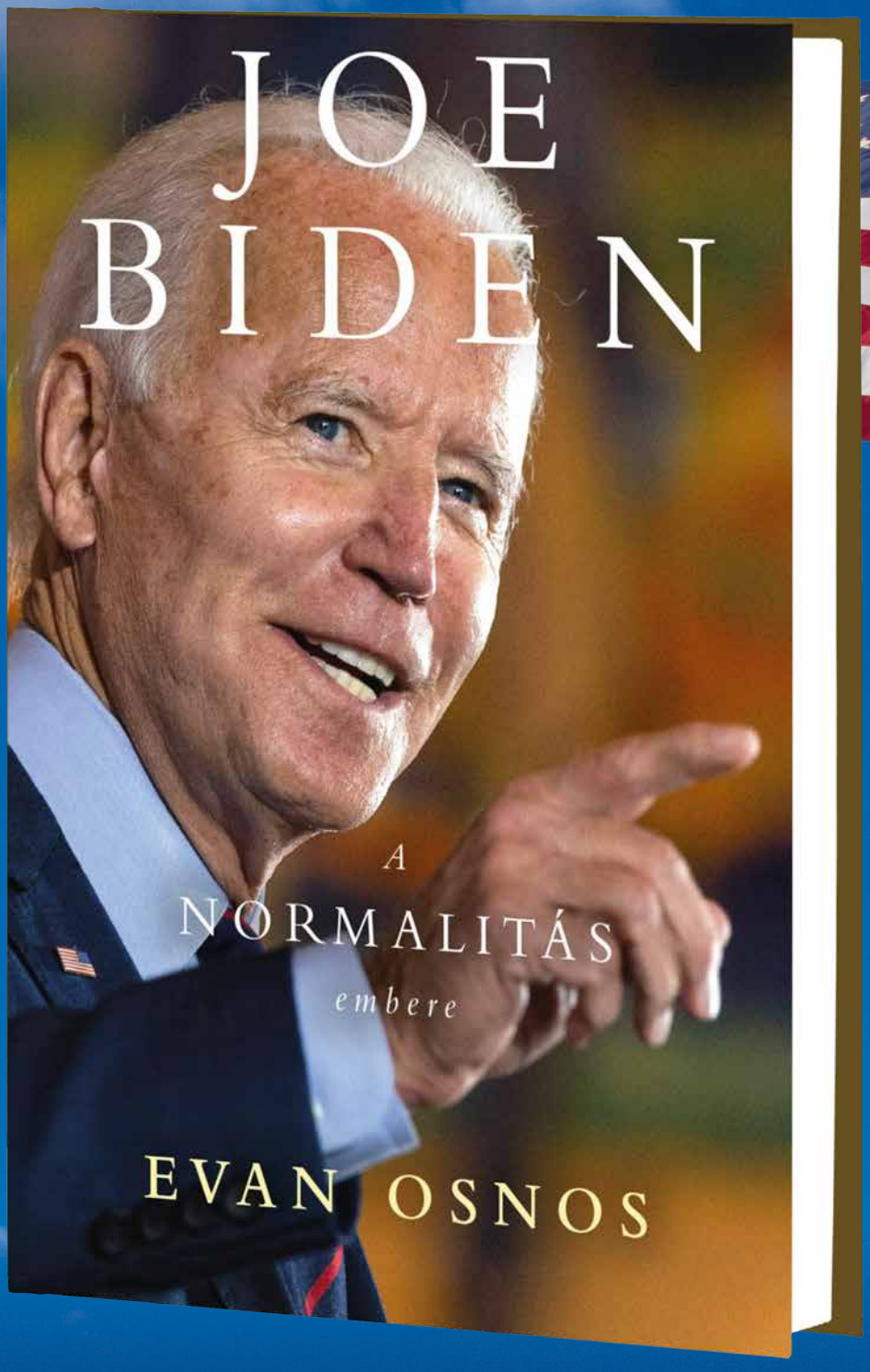

Evan Osnos, a *The New Yorker* újságírója hosszú interjúkat készített Joe Bidennel és másokkal, köztük Barack Obamával és a Biden család tagjaival.
A bennfentes, érdekes és hiteles könyv megjeleníti az új elnök hosszú és eseménydús pályafutását. A *Financial Times* szerint a kötet a 2020-as év legjobb politikai tárgyú könyve!

www.kossuth.hu